

**JANKOVITS LÁSZLÓ: HAZUGOK, FECSEGŐK, ÁLMODOZÓK.
TANULMÁNYOK A RÉGI MAGYAR KÖLTÉSZETRŐL**

Budapest, Balassi Kiadó, 2006, 129 l. (Régi Magyar Könyvtár: Tanulmányok, 7).

A Régi Magyar Könyvtár Tanulmányok sorozatának egy újabb, immár hetedik kötetét üdvözölhetjük, amely Jankovits László tanulmányait adja közre. A szerző az *Accessus ad Janum* (2002) című nagy-sikerű monográfiája után ezúttal a régi magyar poézisről szóló írásait gyűjtötte össze s rendezte koherens egésszé.

Jankovits László több szempontból közelít a régi magyar költészet világához, s épp ez teszi izgalmassá a tanulmánygyűjteményt. A kötet három fejezetből áll és összesen tizenegy tanulmányt tartalmaz a régi magyar irodalom témaköréből. *Szóbeliség és írásbeliség*: ez az első fejezet, mely három tanulmányt ölel föl. Az első dolgozat *P. mester, a hazugok, a fecsegők és az álmodozók* címmel Anonymus *Gesta Hungarorum*ával foglalkozik. Lényeges új nézőpontból is tárgyalni *P. mester* munkásságát. Ezt maga Jankovits László is megfogalmazza a tanulmány bevezetőjében: „Nem könnyű annak a dolga, aki a maga korában mesternek, az utókor által valószínűleg véglegesen Anonymusnak mondott *P. mester* gesztájába bonyolódik. Nincs az a kis rész, amelynek vizsgálata során nem kell félnie attól, hogy már elvégzett dolgot végez újra, figyelmen kívül hagyva a szakirodalom eddigi eredményeit. Ez a balsejtelem talán nem fog sűrűn valóra válni akkor, amikor *P. mester Gesta Hungarorum*ának egy részét, a geszta prólogusának sokat emlegetett sorait tárgyal-

juk, amelyben – többek között – a köznépről és a jokulátorokról esik szó.” A tanulmány célja az eddigi kutatások összefoglalása, amit egy javaslat követ, mely szerint egy új értelmezéshez új szempontú megközelítés szükséges. A kutatás eddigi eredményei feltárták Anonymus közvetlen forrásait a középkori történetírásban. Jankovits László számos gestát említ a középkorból, melyek fő kérdése a valóság és képzelet, a *songe* (álom) és *mensonge* (hazugság) játéka a történelmi valósággal. Hogyan is kell valójában históriát írni: igaz történetek dicsérjenek egy kort és egy királyt, vagy „csalárd mesék álmodozzának” róluk? Jankovits László a kutatástörténet áttekintésével számos példát hoz erre a kérdéskörre, mindezt pedig kibővíti új forrásokkal, párhuzamos helyekkel, melyek már nem csak a *songe/mensonge* kérdéskörét ölelik fel, hanem elmélyülnek a stilsztika, a retorika történetében is. Azt a problémát, hogy a történetírásban mit szabad és mit nem, Guibert de Nogent 12. századi munkájára hivatkozva tárgyalja. *A Gesta Dei per Francos* előszavában a középkori szerző szintén azt vitatja, hogy mit és mit nem illik használni, elvetendő-e a „költői locsogás” a szent ékesszólás világában. Anonymus munkáját mindezek alapján Jankovits abból a szempontból vizsgálja, hogy milyen „mesterségbeli elvek” határozzák meg *P. mester* látásmódját.

A kötet első részének második dolgozata *Az első szent költők? A vates szó jelentése a Planctus destructionis regni Hungariae per Tartarosban* címmel érdekes problémát taglal a *vates* szó jelentésének vizsgálatával. A *vates* szót hallván szent, vezető alak jelenik meg képzeletünkben, régi magyar költészetünkre gondolva pedig első költökként Janus Pannonius és Balassi Bálint alakjai merülnek fel. Mind ezt cáfolja a dolgozat, mely több mint két évszázaddal korábbra tekint vissza. Első *vateseink*, az *almi vatesek* a 13. század derekán a tatárral vívott csatában, főpapok és főurak oldalán küzdve estek el. A horatiusi *vates* szó és a *szent költők* viszonyát az említett *planctus* elemzésével vizsgálja a szerző. A dolgozat végén a kutatás eredményeként árnyaltabb, teljesebb képet kapunk a Magyarországot sirató 13. századi *vates* alakjáról.

A kötetben következő tanulmányt mondhatjuk a monográfia egyik legnagyobb munkájának, mely *A szóbeli kultúra és a Cantio de militibus pulchra* címmel a Kuun-kódexben talált *Cantio* szövegével foglalkozik. A dolgozatban a kutatás történetét áttekintve a szerző hiányolja, hogy sokáig nem készültek önálló tanulmányok a szövegről. A *Cantio* vizsgálatát aszerint osztályozza Jankovits, hogy irodalmi, népköltészeti produktumokhoz vagy históriás énekhez hasonlítható-e a *Cantio* a korábbi szakirodalom szerint, majd stilisztikai vizsgálat és szövegelemzés következik. A mű kapcsán felmerülő alapkérdésre – miért lehetséges az, hogy a *Cantio* egyedüli példányként szerepel irodalmunkban? – a választ az orális és az írásbeli hagyomány kölcsönhatásában találja meg a szerző.

A tanulmánygyűjtemény következő fejezete Janus Pannonius munkásságának

szentel három írást. Mindhárom érdekes, színes képet fest Janus költészetéről. Az első szöveg *Agnes, Iuppiter, Venus* címmel rövid, bár tartalmas értekezést ad Janus *De Agnete* című epigrammájáról, mely a mai kutató szemével nézve „Janus Pannonius egyetlen olyan verse, amelyben az udvari szerelem kifinomult hangján szól.” Érdekes kérdést vizsgál Jankovits László az epigrammával kapcsolatban. Kiemeli a vers negyedik sorát, melyben a költő a szeretett Ágnes szeméit egy csillagpárhoz, Venus és Iuppiter „kettőséhez” hasonlítja. A mitológiában jártas olvasót is zavarba ejti a kérdés: „Miként kelhet egybe az istenek atyja és lánya, Venus?” A felhozott szövegpárhuzam Vergilius *Aeneis*éből való, ahol Venus és Iuppiter találkoznak egymással. E talány megfejtéséhez pedig segítség az asztrológiai elemzés, amit már Galeotto Marzio is alkalmazott a két bolygó együttállásának leírására. A csillagállást Janus is jól ismerte Vergilius eposzából, bár elképzelhető, hogy Venus és Iuppiter emlegetése nem más, mint a szeretett Ágnes szemének szépségét dicsőítő egyszerű kép.

A fejezet második dolgozata *Az ingenium fogalma Janus Pannoniusnál* címmel az *ingenium* mint tehetség, képesség fogalmát vizsgálja Janus költészetében. A fogalom meghatározását a szerző Horatius és Petrarca *ingenium*-értelmezéséből indítja. A humanista műveltségű *poeta doctus* tisztában volt a fogalom jelentésével és alkalmazta is költészetében. Saját *ingenium*áról és önmagáról szól az *Ad animam suam* című költeményben. Az *ingenium* mellett fontos megállapításra hívja fel maga a költő és a szerző is a figyelmünket. A versben hallunk Janus alkotói válságáról, a silány versek születéséről; a गया-

rázat szerint nem a tehetséggel, az *ingenium*mal van a gond, hanem magával a hellyel, mely börtönként tartja fogva a szárnyalni kívánó tehetséget.

Egy elutasítás háttere: Az 1465-ös magyar követség Firenzében című tanulmányában a szerző Janus és a magyar delegáció 1465-ös firenzei látogatását vizsgálja. Miért kapott a magyar küldöttség nemleges választ a firenzei Signoriától? Az elutasítás történetét és okait részletesen ismerteti Jankovits László. A régi adatokat új forráscsoport, a *Consulte e Pratiche* iratanyaga alapján bővíti.

A tanulmánykötet utolsó egységét a Jagelló-kori költészetnek szenteli a szerző. A nyitótanulmány Jacobus Pisónak Janus Coryciushoz írt versét tárgyalja. A kettős tükör bemutatja magát Jacobus Pisót és a vers címzettjét, a luxemburgi származású Janus Coryciust is, akit mecénásként „előzönlöttek” a hozzá írt versek. Jankovits László Piso dicsőítő versének részletes, körültekintő mitológiai magyarázatra épülő értelmezését adja.

A két humanista közötti kapcsolatot tárgyaló dolgozatot követi az *Erasmus, Piso és az iszákos bohóc* című tanulmány. A dolgozatban Jacobus Piso és Erasmus levelezésén keresztül összetett képet kapunk arról, hogy ki is lehet a sírfeliratokban oly sokat emlegetett „iszákos bohóc”. A szerző Klaniczay Tibor megállapításaira támaszkodik, tovább bővítve azokat újabb adalékokkal. A levelezésből megtudjuk, hogy ez a különös figura a portugál származású Hermicus Caiadus, akit túl korán ragadott el a halál, mégpedig különös módon az *angina vinaria* (a szerző fordításában: „borokgyík”) nevezetű „betegségben”. Erasmus tehát ez okból írta meg epitáfiumát. Jankovits László a verseket

latinul és magyar fordításban is közli. Élvezetes az epitáfiumban szereplő rejtett szójátékok elemzése, a *bibere–vivere* (inni–élni) szókapcsolat játéka. A tanulmány végén a szerző összeveti Erasmus sírversét Piso epigrammaciklusával. Az „iszákos bohóc” életkorával is játszanak a költők, s mindezt a játékot a szent cél, a költemény érdekében teszik, ugyanis Erasmus és Piso „a versben megfogalmazható és elég hatásosan előadható számot választott, s egyikük sem bajlódott a tényleges, de nem érdekes életkor versbe foglalásával.” Az „iszákos bohóc” esete után Piso Szalkai László esztergomi érsekhez írt verseit elemzi Jankovits. Szokatlan a hangneme, hiszen Piso olykor látszólag tiszteletlen módon fogalmazott a költeményekben.

A kötet tizedik dolgozataként szerepel a *Magyarország-kép Valentinus Cybeleius Pannónia-ódájában*. A szerző az egész ódát közli, mely a Mohács előtti Magyarország-képek egyik leggazdagabban kidolgozott szövege. Valentinus Cybeleius (azaz Hagymási Bálint) ódája 1509-ben jelent meg Bolognában. Klasszikus toposztokat használ a versben Cybeleius. Jankovits László a klasszikus reminiscenciákat vizsgálja, komparatív módszerrel elemzi az ódában szereplő képeket, kifejezéseket, összevetve azokat Martialis és Ovidius szövegeivel.

A *Hazugok, fecsegők, álmodozók* utolsó tanulmánya az *Aranykor a Mohács előtti Magyarországon* című dolgozat. A szöveg Stephanus Taurinus *Stauromachiájának* felépítéséhez szolgál újabb adalékkal. Jankovits részletesen vizsgálja, hogy miért és milyen módon építi be eposzába a humanista alkotó az aranykor-mítoszt.

A szerzői tanulmánykötetek sorozatának 7. darabja új színfoltként jelenik meg a

szakirodalomban. A kötet szerzője egyéni stílusával, „ingeniumával” olvasmányos tanulmánykötetet állított össze, mely nem csak a tudomány művelőinek szolgál a későbbiekben hasznos forrásként, hanem a régi magyar irodalom iránt érdeklődő nem

szakmabelieknek is izgalmas olvasmányélményt nyújt. A gazdag jegyzetapparátus már önmagában is hasznos segédanyag a magyarországi neolatin irodalom ismeretéhez.

Antal Anikó Zsuzsanna

NAGYARI JÓZSEF TÁBORI PRÉDIKÁCIÓI 1681–1683

Sajtó alá rendezte, a szöveget gondozta, a jegyzeteket, az előszót és a bevezető tanulmányt írta Győri L. János, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2002, 270 l. (Csokonai Universitas Könyvtár: Források [Régi Kortársaink], 9).

A Csokonai Könyvtár irodalomtörténeti forrásokat közreadó sorozatában jelent meg Nagyari József 1681–1683 között keletkezett tábori prédikációinak gyűjteménye Győri L. János szerkesztésében. E kiadással az erdélyi udvari lelkészek prédikációinak gyűjteménye tovább bővült, melynek jelentősége nem csupán az, hogy lehetővé teszi a korszak mélyebb megismerését történelmi és irodalmi szempontból, hanem emellett bepillantást enged a kor emberének világ- és életfelfogásába, érzésvilágába, s úgy gondolom, a mai kor embere számára is fontos üzenetet hordoz.

A szerző Nagyari tábori prédikációit – más prédikációival egybekötve – a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kézirattárában találta meg, a könyvben közli az erdélyi közgyűjteményekben található kéziratot Nagyari-prédikációk adatait is. Győri L. János bevezető tanulmányában rövid, átfogó képet nyújt a 17. század második felének történetológiai gondolkodásáról, mely az apokaliptikus világszemléleten és a zsidó–magyar sorspárhuzamon alapult. A rendkívül gazdag jegyzetanyag a laikus olvasó számára segítséget nyújt a korszakban való tájékozódáshoz, a történész számára pedig a további vizsgálatok folytatá-

sához. Győri L. János minden prédikációhoz magyarázatot fűz, melyben annak keletkezési körülményeit és a textusválasztás sajátosságait ismerteti, bizonyítva, hogy a kor embere a történelmi eseményekben Isten üzenetét kereste, azokban Isten tervének megvalósulását látta.

Nagyari József (1650–1694) a magyar puritanizmus mérsékelt ágához tartozó Nagyari Benedek fia, a váradi, a kolozsvári és a sárospataki iskolában tanult, 1674–1679 között peregrinus diák volt Németalföldön, 1679-től fogarasi lelkész, Tofeus Mihály püspök veje, ez évtől udvari lelkész haláláig. Apafi Mihály udvari papjaként vett részt az 1681–1683. évi három hadjáratban, itt elhangzott tábori prédikációit jegyzetei alapján Teleki Mihály erdélyi főgenerális kérésére 1684–1685-ben szerkesztette meg a könyvben közölt formában, ám a politikai változások következtében a gyűjtemény akkor nem jelenített meg.

A 16. századi Magyarországon kialakuló bibliai történelemszemlélet a kor eseményeiben Isten tervének megvalósulását látta, saját korát apokaliptikus időnek élte meg, melyben az utolsó időkben megjelenő és Isten népét pusztító Antikrisztus

szerepét a pápa és a török töltötte be. E felfogáshoz társult még a zsidó–magyar sorspárhuzam, mely Farkas András *Az zsidó és magyar nemzetről* című versében jut kifejezésre elsőként. Eszerint a magyar népet Isten ugyanúgy, mint egykor a zsidó népet kiválasztotta. Szövetséget kötött vele, országot, feladatot, jó királyokat adott neki, de Isten választott közössége letért az általa kijelölt útról, ezért következett rá a büntetés, mely majd akkor fog véget érni, ha őszinte bűnbánatot tartanak és megtérnek. A párhuzam Nagyari textusválasztásában is jól megfigyelhető, három kivételével ószövetségi textusokra építi prédikációit. Néhányat közülük saját értelmezéssel is megtold, melyben a fejedelemre és a táborra vonatkozó intelmeket fogalmaz meg. Talán itt merülhet fel a puritanizmus hatása Nagyari szemléletében. Prédikációihoz fűzött intelmeiben nagyrészt a hívő magatartás, a kegyes életvitel fontosságára hívja fel a figyelmet, kimondatlanul is kiemelve azt a tényt, hogy az istentisztelet hallgatása önmagában kevés, ha nincs hatása a mindennapi életben, utalva ezzel Jézus „Eredj el, és te is a képen cselekedjél!” felszólítására.

Az ország megosztottságának, a háborús pusztításoknak szünni nem akaró terhe a 17. századi Erdélyben átértékelte a török

szerepét. Sokan továbbra is a zsidó nép példáját alapul véve Isten büntetésének eszközét látták benne, a magyar puritánok viszont Isten kegyelmének eszközeként, a nép Istentől rendelt védelmezőjeként értelmezték a török politikai és katonai tevékenységét. A 17. század második felében a történelmi események hatására felerősödik a történelemszemlélet apokaliptikus jellege, mely Bécs ostroma közeledtével Nagyari prédikációiban is egyre jobban érezhetővé válik, az ostromot szinte az idők végezetének mindent eldöntő harcaként, elkerülhetetlen isteni ítéletként állítja elénk.

Érdekes lenne megvizsgálni, hogyan hatott Nagyari történelemszemléletére Bécs ostromának sikertelen kimenetele és a török elleni háború megindulása, mely tulajdonképpen ellentmondani látszik koncepciójának, ám sajnos későbbi írásai nem állnak rendelkezésünkre.

A kötet szervesen illeszkedik azoknak a magyar nyelv- és kultúrtörténeti dokumentumoknak a sorába, amelyek hitelt érdemlően bizonyítják a 17. századi magyar nyelvfejlődésben a protestáns szóbeliség és írásbeliség jelentőségét. A kiadvány nemcsak történettudományi jelentőségű, hanem a magyar nyelvű retorika alapjainak mélyebb vizsgálatához is fontos adalék.

Sziráki Szilvia

HISTORIA LITTERARIA A XVIII. SZÁZADBAN

Szerkesztette Csörsz Rumen István, Hegedűs Béla, Tüskés Gábor, Budapest, Universitas Kiadó, 2006, 711 l. (Irodalomtudomány és Kritika: Tanulmányok).

A *historia litterariát* meghatározásba foglalni aligha megoldható feladat, s különösen az kialakulása korszakában. Kísérletként, munkahipotézisként voltak, vannak ilyen próbálkozások, s mint látni fog-

juk, többnyire kiegészítésekkel, problémák, kialakítandó módszerek, feladatok jelzésével. Az előttünk fekvő kötet szerkesztői e tudás birtokában és a feladat súlyát ismerő alázattal gyűjtötték össze

impozáns anyagot a 17. s főként a 18. század ide vonható törekvéseiről, helyenként kitekintve a 19. század egy-egy eredményére. A gyűjtemény egy tudományos tanácskozás anyagára épül, s mint a bevezető pontosan jelzi, nem az irodalomtörténet előtörténetét adja, hanem az új kutatások eredményeit bemutató esettanulmányokat foglal össze.

Négy nagy fejezet csoportosítja 32 tanulmány anyagát, a *Függelék* két bibliográfiát is közöl. Az első nagy rész *A magyar irodalomtörténet-írás kialakulása* címmel hozza mindazt a sokféle törekvést, amelyek a maguk körében hozzájárultak, segítséget, anyagot adtak az irodalomtörténet-írás fejlődéséhez. Tanulmányokat olvashatunk itt grammatikákról, életrajzi lexikonokról, írói jegyzékekről, az irodalomtörténeteszi szerephagyományról. A második rész az *Irodalomelméleti törekvésekről* szól. Műfajttörténeti leírásokat látunk drámáról, képerversekről; aztán beszámolókat színházról, poétikáról, retorikáról, a korabeli verselméletekről, a magyar nyelvűség programjáról, funkcióiról, a program eredetének vitatott kérdéséről. A harmadik részben, *Az irodalomkritika kezdetei* címűben megismerhetünk néhány jellemző vonást a kor irodalomszemléletéről, az esztétikai gondolkodás alakulásáról, a kritikus magatartásról, az írói szerepértelmezésről. Jelentős tudnivalókról számol be a negyedik rész, *Az irodalomtudomány intézményesülése és a folklorisztika előzményei* címmel. Az író és az olvasó, a kiadványok és a befogadók kapcsolatát megvilágító elemzések találhatók itt, a szóbeliség és az írásbeliség sajátos, korabeli, átmeneti formáit ismerhetjük meg. A kötet anyagának e leegyszerűsített elsorolása – gondolom – így is világosan

jelzi, hogy a 18. században a *historia litteraria* legfőbb jellemzője a *sokszínűség*, témákban, módszerekben, célkitűzésekben, a munkásságukat megalapozó eszmékben, magatartásokban.

A gyűjtemény legfontosabb kérdéskörének áttekintésében nagy segítséget ad Tüskés Gábor bevezetése és a könyvet nyitó nagy ívű tanulmánya, amely alcíme szerint koncepciókat, módszereket, kutatási lehetőségeket foglal össze. A szerző Tarnai Andor úttörő munkássága s a német kutatások tanulságai nyomán tekinti át a *historia litterariáról* kialakult nézeteket. A német tanulmányokban is eltéréseket látunk a téma megközelítésében. Van olyan szerző, például Klaus Weimar, aki a *historia litterariát* a filológiai gondolkodás történetéhez kapcsolja; Fohrmann és Vosskamp kutatócsoportja a diskurzuselemzésre, az intézménytörténetre, a rendszerelméletre épít; vizsgálják aztán társadalmi beágyazottságát, az irodalomtudományi módszerek és elméletek, az önreflexió, az irodalomtudomány teljesítménye és funkciója jelenségeit. Tüskés Gábor gazdag anyagának további részletezése helyett inkább a korabeli magyar sajátosságokra hívnánk fel a figyelmet, a recenzió keretében válogatásra kényszerülve.

A különbséget Tarnai Andor nyomán meghatározó érvényűen összegezi Kecskeméti Gábor: „a XVIII. században, amikor Nyugat-Európában már elérkezik a lezárt korszakra vonatkozó literatúratörténeti összegezések ideje is, Magyarországon lezáratlanul, a jövő felé nyitottan állnak az irodalomtörténeti folyamatok.” (66.) A német tanulmányokból ismertetett területek, módszerek, értelmezések stb. feltételezik bizonyos nagyságú, rendezettebb írott anyag meglétét, amely nálunk

sajnálatosan hiányzott, illetve éppen ez a korszak, a 17–18. század kezd a korábbinál szervezettebb, tudatosabb építkezésbe, az alapok lerakásába, a kiemelt jelentőségű gyűjtőmunkába. A gyűjtés fontosságáról szól a bevezető tanulmány is, az erről írott fejezet nyilván tudatos szerkesztés révén lett az első, legnagyobb terjedelmű rész. Anyaga igen változatos, értékes eredményeket ismertet. A feltáró munka már önmagában is érték, egy-egy adalék, adat tisztázása nagy segítség lehet minden további lépésnél (így például a Janus Pannonius grammatikájáról írottak Bartók István tanulmányában, 106–110). A gyűjtésben is domináns vonás a különféleség: Szelestei N. László az iskolák magyar nyelvű kézirataira hívja fel a figyelmet (92); a grafomán Hrabovszky Györgyöt a soproni evangélikus egyházhoz kapcsolódó iratok érdeklik, erről ír Kovács József László (153–156); az erdélyi szász Seivert lexikonában főként az írók számbavételére törekszik, erről Lőkös Péter számol be (143–152). E kiragadott példák közül, s a kötet több más írásából kiderül, hogy a korabeli szerzők nem valamely határozott terv szerint dolgoztak, hanem főként azt az anyagot szedték össze, amihez hozzáférhettek, ami érdeklődésük körébe esett. Céljuk főként a számbavétel, felmutatni, megőrizni azoknak neveit, munkáit, akik a irodalomtörténeti valamilyen ágában nyomot hagytak. E megőrző tevékenységben – különösen, ha írói pályákról volt szó – természetes eljárás volt, hogy ellenőrzés vagy hivatkozás nélkül vették át az általuk ismert művek, gyűjtemények anyagát. Bretz Annamária kimutatja, hogy még Bod Péter sem olvasott el minden számba vett könyvet (130); Hrabovszky György Rotarides Mihály írói lajstromát bővíti, s persze

többen támaszkodnak Bod Péter, Czvittinger Dávid, Wallaszky Pál összegyűjtött anyagára. Elsősorban a dokumentációra törekedtek, adatok, körülmények lejegyzésére – ténymegőrző munkásság volt ez mindenekelőtt, nem érték-mérlegelő; néha még az ismertetések hosszúságát is a fellelhető anyag mennyisége határozta meg (147), nem a szerzők, művek jelentősége. Mindez persze nem jelenti az érték szempontok, a vélemények, az ítéletek teljes hiányát. Érvényesül például a felekezeti elfogultság: Bod Péter a protestáns, Belnay György a katolikus szerzőket preferálja, olvassuk Petróczi Éva és Lipp Veronika tanulmányában (140, 171); Kovács Sándor Gyöngyösi bemutatásában kiemelten értékeli a szerző szépírói nagyságát, írja Demeter Zsuzsa (379).

A gyűjtő munkálatokban, a literátorok számbavételében nagy tere van az életrajzoknak. A követett példák, Bod Péter, Czvittinger is gondosan dokumentálták a szerzők életútját; írásaik sajátosságát, módszereiket érdemes közelebbről is megvizsgálnunk. Általánosan jellemző, hogy leginkább az életpálya egyes állomásait, s ha van, ennek adatait sorolják (iskolák, utazások, foglalkozás, közéleti szerep), munkásságuk is főként egy-egy adat (címek, tervek) felsorolásában van jelen, nem azok részletesebb bemutatásában, jelentőségük mérlegelésében. Szívesen és részletesen írnak viszont egy-egy eseményről. Bod Péter például, mint Bretz Annamária tanulmányában olvassuk, elsorolja egy-egy író (Szepsi Csombor Márton, Bogáti Fazakas Miklós) utazásait (124); Benkő József papi hivatásának megpróbáltatásairól Petróczi Éva tanulmánya ad plasztikus képet. Nála olvassuk az életrajzok egyik sokatmondó, jellemző vonásáról: „Bod szándé-

ka nem egy irodalmi panoptikum létrehozása volt, hanem a kiválasztott tollforgatók visszazólitása a létbe, a maguk eleven mivoltában.” (133.) Ez a törekvés aztán öröklődik, Révai, Dugonics, Batsányi, Kazinczy szintén nagy gonddal gyűjtötték össze az általuk kiadott, bemutatott írók arcképének ilyenféle adalékait: írnak például a szerzők külsejéről, mindennapjaik tevékenységéről, viselkedésükről, beszédmódjáról. Az élőként bemutatott író így mintegy kortársukká válik, a kapcsolat a múlt és a jelen között „valóságos”, eleven, a körükbe emelt alkotók mintegy kortársukká, munkatársukká válnak, részesei annak a kultúrát alakító törekvésnek, amelyet az újat kezdés öntudatával hirdettek a maguk tevékenységéről és saját korukról. Balogh Piroska írja, hogy lapok, összefoglaló munkák szerkesztésénél egyaránt felvettek régi és mai írókat, közöttük nincs éles választóvonal (191–192). Arról olvassunk itt, hogy az 1777–1797 közötti időszak kulcsszava az „ébredés”, ennek jegyében mosódik el a határ hagyomány és folytatása között. Egyelőre az alapok erősítése jegyében folyik az elődök keresése, bemutatása. Példáik, felhasználhatóságuk problematikája már felmerül Bessenyeinél, de főként a 19. század elején, a nyelvújítás vitáiban válik alapkérdéssé.

A literátori pályák eseményeinek sorolásában többnyire a kronológia rendjét követték, bár ezt sem következetesen, merev rendszerességgel. Ezzel, mint Egyed Emese írja, „valamiféle belső rendszerteremtés igényét mutatják” (407). Koránt sincs szó még e „rendszerteremtésben”, a pályaképekben a fejlődés vizsgálatáról, a történetiségben kibontakozó út különböző etapjainak egymásra épülő, építhető rendjéről vagy akár tendenciáiról. Ám ebben a

primér, adatrögzítő munkásságban voltaképpen az „anyagi” alapokat, azaz dokumentumokat fektették le a későbbi, a Herder utáni kor történeti, fejlődéstörténeti rendszerű vizsgálatai számára. Itt emlétem Voigt Vilmos tanulmányát, amely a történeti folklorisztika jelentős problémáit veti fel, amelyek haszonnal alkalmazhatók az irodalomtörténet-írás számára is (501–514). Balogh Piroska említett írásában olvashatunk aztán arról is, hogy a Schediusszal levelező német Eichorn (Rummy, Kazinczy is ismerte) miként fejtegette a kultúrtörténeti narratívákban a fejlődéstörténet fontosságát (190–191) – adalék ez is a történetiség alakulása idejéből.

Valószínű, hogy a későbbi kutatásokban a szerzők a témáikhoz, problémáikhoz eligazítást, adatokat nyújtó tanulmányokat fogják keresni a kötetben. De minden bizonnyal feltehető, hogy lesznek, akik az irodalomtörténet kialakulásának historikus folyamatát vizsgálva veszik kézbe a kötetet, s az alapok, a kezdetek útjelző, útmutató irányaihoz várnak eligazítást. Ezen igényre figyelve, s főként a kötet sokszínűségére tekintettel igen hasznos lett volna a könyv végén egy zárótanulmányban, „epilógusban” számba venni, hogy az itteni esettanulmányokban feltárt adatok, témák, módszerek, problémák milyen eredményekkel, tanulságokkal segíthetik az irodalomtörténet-írás kialakulását. Egy, akár csak felsorolásszerű summázat megemelné az itt közölt tanulmányok értékét, s további eligazítást nyújtana a későbbi, a bevezetőben is jelzett, elvégzendő kutatások számára. Néhány példát mondanék.

Az itt olvasható gyűjtőmunka egyes eredményei, adalékai bizonyosan beépülhetnek a műfaj történet ágazataiba; a nyelvkérdésről szóló tanulmányok ered-

ményei (a nemzeti identitástudat erősödése, reprezentációja, a nyelv eredetének meg-megújuló vitái) az irodalomtörténetírás nemzeti vonalának erősödéséhez nyújthatnak adalékokat. Kiemelhetők lennének az összegzésben azon írások tanulságai, amelyek a minden tudományt összefoglaló 18. századi *historia litteraria* körében a szépirodalmi értékeket hangsúlyozzák, hiszen ekkor minden egyes, akár szűkszavúan leírt tétel tudományunk önállósulásának kezdeteit, egyes állomásait jelzi. Néhány összegző műben (Bod Péternél, Czvittingernél) s más tanulmányokban szólnak a korabeli szerzők a szépen írás rangjáról, a tudományos értékektől elkülönített funkcióról; a retorikai, poétikai tanításokban a szépen, hatásosan írás szabályait rögzítik; az egyik folklorisztikai tanulmányban pedig a populáris irodalom térnyeréséről is olvashatunk. A kitekintés jegyében is értékesek azok az írások, amelyek a 18. századi művekhez, hagyományokhoz kapcsolódva a 19. század ide köthető jelenségeiről szólnak. Debreczeni Attila és Borbély Szilárd a korszakváltást az esztétikai érték lassú erősödéséhez, a szépirodalom formálódó autonómiájához köti; Fenyő István Döbrentei Gábor folyóiratában látja a Bod Péternél csak szétszórta kiemelt irodalmi értékek átvételét és felerősítését; Gyapay László a kritikusi szerep felhatalmazásának egyik lényegi összetevőjeként jelöli meg a szépirodalom önállósodását; Dávidházi Péter a 19. századi irodalomtörténet-írást jellemző, kulturális, irodalmi értékeinket védő, igazoló érzület előzményeit világítja meg korabeli szerzőknél. Az itt található adalékok mellett a továbbvitt, átformálódó módszerekről, az irodalomtörténet-írás tudatosulásának egy-egy meghatározó sajátságáról

kapunk képet. Az említett példák, tanulságok a kötet elején olvasható programtanulmányban felsorolt feladatokhoz is kapcsolódnak, így például a retorikák, a poétikák elemzése, a folyóiratok, a „félirodalom” feltérképezése igényéhez, és sok minden máshoz. Érdemes lett volna az elvégzendők átgondolt kijelölése után az elvégzettek értékeit, érdemeit is kiemelni s a folyamathoz kapcsolni.

A könyvet a *Függelék*ben két bibliográfia egészíti ki. Az egyik, Knapp Éva munkája az ELTE Egyetemi Könyvtárban rendezett kiállítás katalógusa *Historia litteraria a XVIII. században* címmel. Érdemes volt itt is publikálni, hiszen a kiállítások után az adatgazdag katalógusok könnyen a feledés sorsára jutnak. Külön értéknek tartom, hogy ebben található néhány olyan könyv adata, amelyek az alapművekhez tartoznak. A Bretz Annamária–Csörsz Rumen István–Hegedűs Béla által összeállított *Irodalomtörténet-írás Magyarországon a XVIII. században* című válogatott bibliográfia széles körűen informatív anyagából, mint a bevezetőben olvassuk, tudatos szerkesztői megfontolás alapján hagyták ki az irodalomtörténet, az irodalomelmélet, a kritika, a közönségkapcsolatok korabeli forrásmunkáit és szakirodalmát. E szakterület valóban túl tág körű (Tüskés Gábor programtervezetében külön feladatkörként jelöli meg elkészítését). Viszont, mint a bibliográfia szerkesztői írják, az „érintkező tudományterületekről” (nyelvtudomány, történettudomány, egyháztörténet, könyvtártudomány) felvettek néhány olyan művet, amelyeket nélkülözhetetlennek tartottak az irodalomtudomány alakulása szempontjából. E nézet alapján vélem úgy, hogy ide tartoznék néhány retorikai, poétikai könyv, annál is

inkább, mert a kötet néhány tanulmánya foglalkozik e művekkel, több lábjegyzet hivatkozik rájuk, sőt, taglalják a *historia litteraria*ra tett hatásukat. A legismertebb könyvekre, szerzőkre gondolok. Ilyenek a Knapp Éva bibliográfiájában szereplő Szerdahely György Alajos, Kaprinai István, Szenthe Pál művei – ezeket természetesen nem kétszeresen kellene közölni, hanem a második bibliográfiában utalással kiemelni őket; s lenne néhány kiegészítés is. Hiányolom a korszakban alapműként forgatott Eschenburg (*Entwurf einer Theorie und Literatur der schönen Wissenschaften*, Leipzig, 1789) és Sulzer (*Allgemeine Theorie der schönen Künste*, I–IV, Leipzig, 1787) munkáit; s mindenképpen helye lenne itt Földi János poétikájának (*A Versírásról*, 1790); ide kíváncsnak szakirodalmunk egyik alapkönyve: Bán Imre *Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI–XVIII. században* (1971) c. áttekintése. Valóban „érintkező tudományterületekről” írott művek ezek, a maguk diszciplínáinak szabályrendszerével jelentős szerepük volt a *historia litteraria* alakulásában, normái megformálásában. Még egy adalékot említenék. A Kazinczy-művek felsorolásában helye lenne *A magyar régiségek és ritkaságok* második, már kiadásra elkészített, mindmáig kéziratban heverő gyűjteményének (MTA K 625), amely éppen a régi és az egykorú, különféle műfajú, karakterű vegyes anyaggal a korabeli, említett hagyományszemlélet érdekes dokumentuma.

A könyv legjellemzőbb tulajdonságának tartottuk sokféleségét. Változatos az anyag, a módszer, sokféle, a *historia litte-*

raria köréhez tartozó szakterületről esik szó, többféle elméleti problémát, irányultságot érintenek a szerzők. E meghatározóan jellemző vonás mai gondjainkhoz is kapcsolódik vagy legalábbis kérdéseket vet fel. Elgondolkozhatunk azon, hogy vajon a sokszínűség, különféleség pusztán a kezdetek kényszerűsége, a kialakulatlan-ság folyománya volt-e. Nem lehet-e, hogy a sok szempontú közelítés, több diszciplína egyidejű művelése vajon nem a mai irodalomtörténet művelésének leginkább eredményesen járható útja? Művelhetjük-e szakmánkat ma – mondjuk – a filozófia, a nyelvelméletek, a kulturális antropológia bevonása nélkül? A közelmúlt vitái nagyon világosan feltárták, hogy a modern, posztmodern elméletek nem kínálhatnak egyedüli üdvözítő módszert; az irányzatok gyors váltakozása, hatások és ellenhatások széleskörű tájékozottságra, megfontolt és körültekintő összegzésekre intenek. És fegyelemre vizsgálandó anyagunk bázisának, módszereinek választásában, alkalmazásában. Az mindenképpen elmondható, hogy e könyv nyitottságra, az általa feltárt értékek, minden érték megbecsülésére, a 18. század terminológiájával: toleranciára int. Mi, a szerencsésebb (?) utókorban már nagy elődök, példák nyomán kialakított koncepciók jegyében összegezhethetünk, dolgozhatunk, az utakat még csak kereső, a töredékesebb, az elszigetelt vizsgálatok áldozatos munkáit végző 18. századi literátorok után. Tudatosan vagy sem, közvetlenül vagy áttételesen, de építve törekvéseikre, amelyeknek kolligátumát e kötetben elismeréssel nyugtázzuk.

Mezei Márta

KATONA JÓZSEF TÖRTÉNELMI MŰVEI

Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Orosz László, Budapest, Balassi Kiadó, 2005, 226 l.

Katona József *Történelmi műveinek* kritikai kiadása az életműsorozat sorrendben harmadik köteteként, pontosabban a második kötet második feleként jelent meg. Az első a sorban értelemszerűen a *Bánk bán* volt, még 1983-ban, aztán 2001-ben került kiadásra a *Versek, tanulmányok, egyéb írások* című kötet, e kötetfél második fele a jelen kiadás. Ezt is, mint az előző kettőt, Orosz László rendezte sajtó alá. A kiadási koncepció szerint valójában a sorozat negyedik darabjának második felét tartjuk a kezünkben, noha erről csak a bevezető sorok tanúskodnak, sem ez, sem az előző kötetek nem tartalmaznak ugyanis címlapjukon a sorozatra vonatkozó adatokat. Mindez összefügghet azzal, hogy noha a teljes kiadás munkálatai elindultak annak idején, menet közben az a döntés született, hogy elegendő csak a *Bánk bánt* megjeleníteni kritikai kiadásban. Nem egészen húsz év múlva aztán kezdtek napvilágot látni a további kötetek is, de ekkor már a sorozat darabjainak összetartozása csak tájékoztató szövegekben manifesztálódhatott. Az első és a negyedik (amely valójában kettő) kötet közötti második és harmadik kötet Katona drámáit tartalmazza majd. Ezt most már talán fogalmazhatjuk így, kijelentő módon, mert hosszú halasztás és hanyórádás után ezek munkálatai is újraindultak, Nagy Imre vezetésével. Elkészült és az MTA Textológiai Munkabizottsága jóváhagyta a kötetek kiadási koncepcióját. Igaz, e szerint az eredetileg tervezett két kötet három lenne: láthatóan bölcs döntés volt a kezdet kezdetén a sorozatszámozásról való lemondás. A lényeg persze mégis

az, hogy minden remény megvan a Katona-életmű kritikai kiadásának befejezésére.

A jelen kötet címe szerint Katona történelmi műveit tartalmazza. Ezek között *A' kecskeméti pusztáról* szóló rövidebb írást, valamint a *Szabados Kecskemét alsó Magyar Ország első mező várossa' története* című nagyobb terjedelmű szöveggyűjteményt találjuk, továbbá függelékben Katona különböző jegyzeteit, kivonatait országos és kecskeméti érdekű történelmi eseményekről. Ezt az anyagot szemlélve talán találhatóbb lett volna a „várostörténeti írások” cím, mindazonáltal a Katona-szakirodalom hagyományát követve a jelen cím is elfogadható. Az életmű avatott szakértői ugyanis általában Katona történetírói munkásságáról és történelmi vagy történelmi műveiről értekeznek. Legutóbbi monográfusa, Bíró Ferenc pedig éppen hogy koncepciója középpontjába állította e műcsoportot, mikor mintegy a drámákhoz szolgáló kulcsként értelmezte azt (BÍRÓ Ferenc, *Katona József*, Bp., Balassi, 2002, különösen *A szülőföld története mint a tragikus világlátás kiindulópontja* c. fejezet, 53–56).

A Kecskemét történetével foglalkozó írások közül „mű”-nek valójában csak az első, néhány lapos tanulmány tekinthető, ez meg is jelent a Tudományos Gyűjtemény hasábjain, a másik, hosszabb írás befejezetlen, és töredékesen maradt fenn. A szövegforrások kezelése komoly textológiai-filológiai dilemmát jelenthetett a szöveggondozó számára. Eredeti Katona-kéziratok nem maradtak fenn, csak másolatok és egy nyomtatott kiadás. Idősebb

Katona József 1834-ben kiadta a Kecskemétről szóló hosszabb írást, Miletz Lajos pedig ennek további részleteit, ugyancsak a költő apjának másolatából. Az e két kiadás alapjául szolgáló kéziratok 1944-ben megsemmisültek, így a kiadott szövegek nem kontrollálhatóak. Megmaradt viszont Kolozsvárott, ugyancsak idősebb Katonától egy másik másolat is, ez viszont nyelvi, helyesírásiilag elég hanyag. A kérdés az volt, miből lehet folytatni az 1834-es kiadáson alapuló főszöveget. A választás a kolozsvári kéziraatra esett, ennek emendált, javított szövege került kiadásra, az adott helyzetben valóban ez tűnik az optimális megoldásnak. Mindössze azt vethetjük fel, hogy a szövegek illesztését és bizonyos generális beavatkozásokat (mint a részek átnevezése) talán a főszövegben is jó lett volna jelezni, mert így túlzottan „sima” szöveget kaptunk, ami valóban „mű”-ként hat, némiképp elfedvén a szöveg alapvető jellemzőjét, a töredékeséget és a szükségszerűen jelentős szerkesztői beavatkozást. Ugyancsak hasznos lett volna a szövegforrások összefüggő áttekintése a kötet egészére nézve a jegyzetek élén (mint például ahogy azt a fogadtatásra nézve a jegyzetek végén megkapjuk), mert így az információk szét vannak osztva az egyes részekbe, s ezekből kell összerakni a teljes képet. Blahó Vince könyvére például többször történik utalás, de majd csak a jegyzetek legvégén (186) találjuk meg róla az összefoglaló információkat.

Akárcsak a szövegforrások kiválasztása és a szöveggondozás, úgy a keletkezésről írott és forrásfeltáró jegyzetek is precíz,

körültekintően argumentált álláspontot jelenítenek meg. Meggyőző az az érvelés, amely a várostörténeti művek genezisét az 1810-es évek második felére, még a pesti évekre teszi, s amely az írárok keletkezését rétegesen képzei el. Elfogadható az az önkorlátozással élő célkitűzés is, amely a források feltárásában az alapvetést tekinti feladatának, hiszen igen speciális szövegegyüttesről van szó, amelynél a szövegek lehető hiteles közzététele az elsődleges. Mindazonáltal így is jelentős az elvégzett forrásfeltáró munka, komoly segítséget adván a későbbi kutatóknak a még részletesebb vizsgálatokhoz. Az egyes szövegekhez aprólékos és pontos magyarázatok társulnak, végül összesített mutató segíti az eligazodást, amely az előforduló neveket és felhasznált műveket is tartalmazza.

A jelen kötet a sorozat eddigi darabjainak hagyományát követve pontos és megbízható, szikár adatszerűséggel segíti használóját az eligazodásban. Az Orosz László által követett filológusi eszmény példaszerűnek mondható. Említsük meg mindazonáltal, hogy a sajtó alá rendező bevezetőjében megemlékezik a kötet lektoráról, Soós Istvánról, kiemelvén, hogy e „kiadás elkészítésében meghatározó szerepe volt”, az elismerés tehát neki is szól. Minthogy a sorozat további köteteit (s azok előmunkálatait) Orosz László átadta Nagy Imrének, elmondhatjuk, hogy a Katona-életmű kiadásának felét Orosz Lászlótól kaptuk, benne a *Bánk bán* elsőrangú edíciójával. Orosz László, Katona avatott ismerője, monográfusa, kiadója elvégezte vállalt feladatát, köszönjük neki!

Debreczeni Attila

TIZENNÉGY TANÍTVÁNY

Szerkesztették Fülöp Éva, Hima Gabriella, Korner Veronika, Kovács Tibor, Mészáros Márton, Szommer Andrea, Váradi Ferenc, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Irodalomtudományi Doktori Iskola, 2006, 216 l.

A *Tizennégy tanítvány* a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán működő Irodalomtudományi Doktori Iskola sorozatának második kötete. A sorozat azzal a céllal indult, hogy az intézményben zajló kutatásokba betekintést nyújtson, s míg az első, 2004-es kötet a *The Unifying Aspects of Cultures* című nemzetközi konferencia egy szekciójának anyagát tartalmazta, a második kiadvány szándéka szerint „a már működő iskola arcélét hivatott – még ha vázaltszerűen is – megrajzolni”, ahogy ezt az *Előszó* írója, Váradi Ferenc meghatározza. A mester és tanítvány közti eredményes együttműködés előfeltétele a közös értékrend és célkitűzés megléte, a folyamatos fejlődés pedig csak egy szellemi aktivitásra ösztönző atmoszférában valósulhat meg. A megmutatkozni kívánó közösség a „protestantizmusban gyökerező igény”-t fogalmazza meg saját legfontosabb karakterjegyeként a „friss, gyökeresen új és mélyreható (szöveg)elemzési szempontok” kidolgozására és érvényesítésére.

Mindezek után érthető, hogy tematikailag, műfajilag és módszertanilag sokszínű kiadvány kerül az olvasó kezébe. A szerzők elsősorban a hallgatók közül kerültek ki, de három mesterük – Szigeti Lajos Sándor, Hima Gabriella és Hansági Ágnes – is szerepel a kötetben. A publikált tanulmányokat a szerkesztők öt csoportra osztották a tárgyalta problémák szerint: *Költészet-történet; Médiumok, adaptációk; Történeti antropológia; Kép és szó narra-*

tívái; Szerep és identitás. A fejezetek egy irányba mutatnak a tárgyalta témák újrágondolására, újraolvasására vonatkozó törekvésükben. Mivel egy recenzió szűkre szabott terjedelmi keretei között minden tanulmány részletes ismertetése lehetetlen, választásom azokra esett, amelyek fókuszában speciálisan a protestantizmus problematikája áll.

Korner Veronika Júlia és Mészáros Márton három református folyóirat (a *Protestáns Szemle*, a *Reformáció és a Református Élet*) 1930 és 1945 között megjelent számainak vizsgálatából kiindulva válaszolják meg, hogyan viszonyult a református egyház a korszakban elterjedő új technikai médiumokhoz. A médiakutatások aktuális irányvonalához kapcsolódó szerzők, akik már a Ráció Kiadó által megjelentetett *Kulturális közegek* című szöveggyűjtemény munkálataiban is részt vettek, Friedrich Kittler és Marshall McLuhan téziseit fundamentumként használva interpretálják a válogatott szövegeket.

Az argumentáció kiinduló tézise szerint a történeti keresztény egyházak működése szempontjából elengedhetetlen a mindenkori, aktuálisan újnak számító technikai médiumok felhasználása. Ez megmutatkozott már a reformáció és ellenreformáció időszakában: a protestáns egyház programjának középpontjába az új médiumot, a könyvet állította, míg a jezsuita ellenreformátorok a vizuális médiumokra helyezték a hangsúlyt. A huszadik század első felében elterjedő rádió és film kihívására a

református értelmiség nyilvános fórumon, az említett folyóiratokban, a katolikus egyház vezetőinél korábban dolgozta ki válaszát. A citált cikkek tematikája felvázolja az adott korszak problémarendszerét: a film identitásteremtő és -romboló aspektusait, valamint a fiatalokra gyakorolt hatását; a médium mint Isten szolgálatába állítható, a célkitűzések elérését segítő eszköz felhasználhatóságát; a színház és a film viszonyát; a református sajtó szerepét a gyülekezet tájékoztatásában, a cenzúra szükségszerűségének kérdését, a rádiós istentisztelet virtuálisan kialakított gyülekezetét (és a szertartásból kimaradó adakozás problematikáját).

A szerzők szerint a rádió eszközként való felhasználása felszínre hozta a médium jellemzőjét: a közvetítő közeg hatással van a tartalomra. A vallási szertartások lényege viszont a szakrális tartalom hiánytalan átadásában rejlik, ahogy más médiumok kapcsán is felmerül, hogy a mondanivaló kavalkádjából az átadni kívánt üzenet jut-e el a befogadóhoz. A tartalom és a médium közti kapcsolat megváltozik Isten szavának esetében: nem a közvetítő közeg hat a tartalomra, hanem fordítva, a médium alakul át. A technikai médiumok és az egyház szerepe között felállítható párhuzam alapja az a közvetítő funkció, mely hatásai közé tartozik az egyéni tudatviszonyok, valamint a közösségi egymásroutaltság alakítása. Az egyházi szentségek technikai mediatizálhatóságuk lehetetlenségéből fakadóan biztosítják a hagyományos istentisztelet, s ezzel az egyház továbbra is érvényes közvetítő szerepét Isten és ember között.

Az első fejezetet Kránicz Gábor (*Coram Deo*) és Szigeti Lajos Sándor (*Apokaliptikus és démonias*) tanulmánya alkotja, s

ebben az esetben a tág értelmezési teret engedő cím (*Költésztörténet*) egy új, a korábbi recepció értelmezési horizontját megváltoztató igényre utal. Műfajilag azonban két eltérő írásról beszélhetünk: míg Kránicz a mélyreható szövegelemzés mellett új kontextusba helyezi Ady istenes verseit, addig Szigeti leginkább gondolatébresztőnek szánja írását.

Isten és ember viszonyának problémája Kránicz Gábor tanulmányának (*Coram Deo: Ady Endre istenes verseiről A Sion-hegy alatt című ciklus kapcsán*) egyik fő kérdése. A téma aktualitását az az utóbbi években kulmináló érdeklődés mutatja, mely az Ady-életmű újraolvasásának és a korábbi recepció felülírásának szándékából fakadóan több kötetet is eredményezett. Ilyen újraértelmezési kísérlettel állunk szemben jelen esetben is. Kránicz elsőként a költő vallásosságát mint a korszakra jellemző új hit-paradigmát definiálja: a vallás és a hit fogalma elválik egymástól, az előbbi egyértelműen a felekezetségre utal, az egyházhoz és a közösséghez tartozást fejezi ki, míg hierarchikusan magasabb szinten állva az egyén individuális hite szerepel, melynek nem feltétele a valahova tartozás. *Az Illés szekerén* című kötet két ciklusa, az istenes verseket tartalmazó *A Sion-hegy alatt* és a forradalmi hangvételű *Az utca éneke* a szerző szerint beleillik a keresztény–szociáldemokrata diskurzusba, vitázva azokkal az interpretációkkal, melyek ezt figyelmen kívül hagyva, hierarchikus viszonyt állítanak fel a kettő között.

Az Isten és az ember közötti személyes és ellentmondásos viszony az a kontextus, melyben az alapos szövegértelmezést (*Az Úr érkezése* és *A Sion-hegy alatt* című verseken) elvégzi a cikk írója. A két ver-

set, a mindkettőben megtalálható várakozás-motívum alapján, egymás inverzeként kezeli. A találkozás lehetőségének és mozzanatának kiemelése indokolja összevetésüket a zsoltár műfajával. A két textus és a zsoltár lényegeként az aposztrophé alakzatát jelöli meg, azzal a különbséggel, hogy az aposztrophikus viszony létesítésére a költeményekben szereplő Én megkonstruálhatatlansága okán nem képes, s így „a két vers tanúsága szerint Isten és ember egymásnak feszülő ellentmondásait csak Isten képes áthidalni. Ő az egyedüli, aki saját ellentmondásosságát legyőzve képes viszonyt kialakítani...” (39).

Csontváry Kosztka Tivadar *Fohászokodó Üdvözítő* című festményének a kiadvány címlapján látható részlete a tanítvány szó szakrális jelentését emeli ki, utalva a protestáns tradícióra: „Gyűjteményünk kon-

ceptiózus abban a tekintetben is, hogy a protestáns gondolat irodalmi hatását, szerepét éppen a hagyományos magyar irodalmi tudat szempontjából oly nagyra értékelt alkotók (Ady Endre, József Attila, Németh László) műveinek kapcsán igyekszünk új megvilágításba helyezni” (*Előszó*). Bár nem minden tanulmány esetében látom fenntarthatónak ezt az állítást, azzal azonban egyetértek, hogy az említett szempont a legújabb teoretikus kutatások eredményeinek felhasználásával párosítva érvényes értelmezői horizontot eredményez. A kötet jó érzékkel válogatva mutatja be a Károlin folyó doktoriskolai műhelymunkát, és néhány esetben fiatal, a pályán induló kutatók arcélét is markánsan rajzolja meg.

Nemeh Diána